

maken, onder druk zou zetten. Stevige loonsverlagingen als gevolg van de aanhoudende economische crisis waren het gevolg. Daar echter de lonen op het omringende platteland van Noord-Holland nog aanzienlijk lager waren, bleef het werk in de polder aantrekkelijk. De Wieringermeerdirectie plaatste zichzelf inzake de arbeidsverhoudingen dus in een uitzonderingspositie: enerzijds wenste zij zo min mogelijk invloed van de vakbonden, anderzijds kon zij de lonen niet al te zeer verlagen uit vrees geen arbeiders meer te kunnen krijgen voor het vaak barre werk in de polder.

Het zou een houding zijn die typerend was voor de Wieringermeerdirectie en haar opvolgers. Buitenstaanders werden zoveel mogelijk geweerd, of het nou een vakbond, de Tweede Kamer, of tijdens de oorlog de Duitse bezetter was. Overtuigd van het eigen gelijk werd inmenging niet geduld. Binnen de aldus gecreëerde vrijheid van handelen kon naar hartelust worden geëxperimenteerd. In de eerste decennia lag daarbij de nadruk op mechanisering en efficiency, vanaf de jaren zestig kwamen daar vernieuwingen als biologische (in polderjargon'spuitvrije') landbouwmethoden bij, alsmede natuurbeheer. Een dergelijke eigenzinnige houding waarin conservatieve en progressieve elementen om voorrang streeden, maakt nieuwsgierig naar de hoofdpersonen. Geurts informeert ons echter helaas nauwelijks over hen. We moeten het doen met enige informatie over de directeuren en met veel portretten en groepsfoto's.

Veel van de studies over de geschiedenis van de IJsselmeerpolders die in de laatste twee decennia zijn verschenen, concentreren zich volledig op de werkzaamheden van de overheidsinstanties die in dat gebied opereerden, zonder acht te slaan op een bredere maatschappelijke context. Het boek van Geurts is geen uitzondering op deze regel. Omgekeerd geldt dat in de meest gangbare overzichtswerken over de Nederlandse landbouw de IJsselmeerpolders niet meer dan een voetnoot vormen. Een belangrijke uitzondering is het recente proefschrift van G. Andela, *Kneedbaar landschap, kneedbaar volk*, over de ruilverkavelingen. Illustratief voor het isolement van polderhistorici als Geurts is dat Andela geen gebruik heeft gemaakt van de, buiten de polders moeilijk verkrijgbare, uitgaven van het Sociaal historisch centrum voor Flevoland, waaronder Geurts' dissertatie over de inrichting van het landschap van de IJsselmeerpolders uit 1997. Te vrezen valt dat ook *Polders in cultuur gebracht* niet zal bijdragen aan een integratie van de poldergeschiedenis in de geschiedenis van Nederland als geheel. Geurts' boek heeft vooral waarde als kronieken naslagwerk, waarbij overigens het uitgebreide register zeer van pas komt.

D. J. Wolffram

M. Polman, *De keerzijde van het leven. Anton van Duinkerken als literatuurcriticus bij 'De Tijd'(1927-1952)* (Dissertatie Nijmegen 2000, KDC bronnen en studies XXXVII; Nijmegen: Valkhof pers, 2000, 522 blz., f59,50, ISBN 90 5625 065 5).

Op dinsdag 11 januari 2000 vond er aan de Katholieke Universiteit Nijmegen een bijzondere promotie plaats. Onderwerp van de dissertatie die verdedigd werd, was het werk van een man die voor de KUN een zo speciale betekenis heeft gehad, dat zijn portret op een prominente plaats hangt in de professorenkamer van het universiteitsgebouw. De kamer dus waar de promotores en opponenten voorafgaand aan elke promotieplechtigheid bijeenkomen en waar ze zich na afloop terug trekken voor beraad. Ik bedoel Anton van Duinkerken.

Van Duinkerken's portret hangt niet voor niks op die centrale plek van deze universiteit. De oprichting van deze universiteit in de jaren twintig was de kroon op het streven van de katholieke bevolkingsgroep in Nederland zich te emanciperen, een streven dat al dateerde uit de dagen

van Thijm, dat wil zeggen halverwege de negentiende eeuw. Eindelijk een eigen universiteit, zij het ruim dertig jaar later dan de protestanten die al in de jaren tachtig van de negentiende eeuw hun eigen universiteit hadden opgericht, namelijk de Vrije Universiteit. De KUN is eigenlijk de vrije universiteit van de katholieken. Van Duinkerken was voor de Tweede Wereldoorlog weliswaar nog lang niet professorabel, maar als apologetisch polemist van het opmerkelijke katholieke literaire tijdschrift *De gemeenschap* (1925-1940) had hij een grote vermaardheid verworven. In de jaren dertig, veertig en vijftig is hij in toenemende mate gaan fungeren als het culturele boegbeeld van katholiek Nederland. Toen hij in 1952 hoogleraar te Nijmegen werd, startte een legende waarvan men nog steeds uit de eerste hand verhalen kan beluisteren.

Van Duinkerken is vele jaren (1927-1952) literair recensent geweest van het dagblad *De Tijd*. Vergeleken bij het gezag dat een literair recensent op dit ogenblik heeft, was dat van de literair criticus in de jaren dertig, veertig en zelf vijftig enorm. In tegenstelling tot nu had elke krant indertijd één of ten hoogste enkele literair-kritische gezichten. Zij hadden veel minder ruimte dan nu tot hun beschikking, maar wat zij binnen die beperkte ruimte aan oordelen te berde brachten, genoot groot gezag. Hier komt nog eens bij dat kranten indertijd veel meer dan nu de spreekbuis waren van zuilen of andere ideologisch gekleurde maatschappelijke groeperingen. De beoordeling van een literair werk had daarom in veel gevallen vanzelf een morele dimensie.

Dat gold zeker voor de recensies in een dagblad als *De Tijd*, een blad voor de beter opgeleide katholiek, waarin Van Duinkerken zijn wekelijkse recensies schreef. Binnen de zuil was het blad niet conservatief te noemen, maar het was en bleef natuurlijk wèl een katholiek blad. Zo was het eigenlijk ook met Van Duinkerken zelf. Voor een katholiek was hij bepaald niet conservatief (zeker niet in het Interbellum), maar 'goed katholiek' was hij natuurlijk wel.

Toch is dit allemaal natte-vingerwerk. Hoe zat het nu precies met de literair recensent Van Duinkerken? Wat waren zijn literair-kritische opvattingen en in hoeverre hield hijzelf zich daaraan? Welke boeken besprak hij, van de hand van Nederlandse en buitenlandse auteurs? Welke boeken wees hij af? Welke prees hij? Zit er een patroon in zijn recensiepraktijk? Het zijn deze vragen waarop Mariëlle Polman in haar dissertatie het antwoord geeft. Na een biografische introductie van Van Duinkerken volgt een schets van de literair-kritische rubrieken die hij in de loop van de jaren in *De Tijd* heeft gehad en van de spreiding van de door hem gekozen boeken over de verschillende taalgebieden. Daarna doet Polman verslag van haar tocht langs alle stukken in Van Duinkerken's oeuvre waarin hij zich expliciet uitlaat over het verschijnsel literaire kritiek. Polman destilleert hieruit Van Duinkerken's literair-kritische normen. Tenslotte culmineert het proefschrift in een omvangrijk hoofdstuk waarin gedetailleerd wordt geschetst hoe Van Duinkerken literair-kritisch te werk ging. Het betoog eindigt met een hoofdstuk, dat getiteld is 'Mentions en voorbehouden'. Daarin worden twee interessante verschijnselen behandeld, namelijk dat wat we Van Duinkerken's literair-kritische stokpaarden zouden kunnen noemen en dat wat Van Duinkerken zijn lezers om niet-literaire redenen ontried om te lezen, iets wat eufemistisch wordt aangeduid als 'voorbehouden boeken'. Volgt tenslotte een conclusie en bijna tweehonderd bladzijden bijlagen waarin een bibliografie van Van Duinkerken's bijdragen aan *De Tijd*, een register van diens *mentions* en de door hem 'voorbehouden' boeken, en tenslotte een bibliografie van de primaire en secundaire literatuur, respectievelijk van en over Anton van Duinkerken, welke gediend heeft als achtergrond voor Polmans studie.

Wat is Polmans conclusie? Van Duinkerken bevindt zich als criticus tussen twee vuren: enerzijds de katholieke godsdienst, en de daaraan verbonden moraal, en anderzijds de literatuur, die in de moderne tijd nu eenmaal vanuit haar aard geneigd is met de moraal van het katholicisme in conflict te komen. Kunst mag niet louter dienstbaar zijn aan de godsdienst, vindt Van Duinkerken, maar de kunstenaar is ook zeker niet helemaal vrij. 'Dit conflict [tussen kunst en christendom]

moet de christen in de wereld zich noch ontveinzen noch moet hij het ontvluchten, maar doorworstelen'. Polman concludeert: '[Van Duinkerken] ideaal de cultuur te beschaven door de letterkunde, waaraan hij een opvoedende en verrijkende functie toekent, bepaalt de criteria van zijn literatuurkritiek'. Literatuur en leven zijn 'twee zijden van dezelfde medaille, waarbij uiteindelijk het leven belangrijker is'. Van Duinkerken heeft een voorkeur voor de negentiende-eeuwse Franse letteren en voor de romantische negentiende eeuw (Potgieter, Busken Huet, Bosboom-Toussaint en Thijm). Hij heeft 'zich ontwikkeld tot een criticus die zijn levensbeschouwelijke criteria invult met de ideologisch geladen begrippen algemene menselijkheid, mannelijkheid, vrouwelijkheid, gezond verstand en humor, waarvan de formele criteria, een ongekunstelde en natuurlijke stijl, in het verlengde liggen', aldus Polman. Zij typeert Van Duinkerken als een polemische criticus, die nogal eens geneigd is sommige auteurs te overwaarderen, 'uit een behoefte, zo lijkt het, troefkaarten in handen te hebben tegenover andere critici'. Omdat bijvoorbeeld Coolen, Defresne, Querido, Bomans, Clerx en Gans ideologisch voor hem ten volle aanvaardbaar waren, zo meent Polman, heeft hij deze auteurs literair sterk overschat. Het omgekeerde is het geval met bijvoorbeeld Elsschot, Vestdijk, Du Perron, Blaman, Hermans en Van het Reve. [In het algemeen, aldus Polman, was Van Duinkerken een criticus aan wie een scherp oog voor de nuances van literaire kwaliteit niet ontzegd kan worden, maar bij wiens oordeel de zielzorg en het levensbeschouwelijke doceren altijd de overhand hadden.

Polmans proefschrift is een aanwinst voor de neerlandistiek en in het bijzonder voor de geschiedschrijving van de katholieke literatuur in het moderne Nederland. Dat zij al Van Duinkerken kritieken onder het stof vandaan heeft gehaald en nauwkeurig heeft beschreven, is een prestatie die alleen al ontzag inboezemt vanwege de omvang van het werk dat ermee gemoeid moet zijn geweest. Naast bewondering heb ik ook enige kritiek. Deze betreft vooral de werkwijze die Polman bij haar onderzoek gevolgd heeft (1). Verder heb ik enkele kritische kanttekeningen (2).

1 Eerst de werkwijze. Als model heeft Polman de werkwijze gekozen die Olf Praamstra in zijn dissertatie over de kritieken van Busken Huet heeft gehanteerd. Dit verbaast mij. Niet dat ik de dissertatie van Praamstra niet hoogschat, integendeel zelfs. Maar Praamstra had gezien zijn onderwerp, een negentiende-eeuws criticus, voor zijn aanpak geen voorbeeld, althans niet binnen de neerlandistiek. Geen navolgenswaardig voorbeeld en ook geen afschrikwekkend voorbeeld. Hij moest dus wel zelf iets verzinnen.

Polman niet. Haar onderwerp — literaire kritiek in onder andere het Interbellum — kent binnen de neerlandistiek inmiddels een hele traditie. De dissertatie uit 1969 van de vorig jaar overleden Jaap Oversteegen, getiteld *Vorm of vent*, die de ondertitel *Opvattingen over de aard van het literaire werk in de Nederlandse kritiek tussen de twee wereldoorlogen* draagt, is een klassieker. Mij dunkt dat iemand die zich met literaire kritiek in het Nederlandse Interbellum bezighoudt, haar positie moet bepalen ten opzichte van de in dat onderzoek uitgezette lijnen en de daarin geopende vergezichten op metakritisch gebied. Oversteegen heeft zich in *Vorm of vent* 'bovenal ... gericht op het registreren en ordenen van 'literaire ideologieën' van een opvallend, of uitzonderlijk werkzaam, karakter ...', zo zegt hij in de inleiding van zijn studie (9). Is dat niet hetzelfde als wat Polman doet, in haar onderzoek? Ook tracht Oversteegen, net als Polman, poëtica's te destilleren uit twintigste-eeuwse literair-kritische geschriften. Maar Oversteegen was de eerste, iets waardoor hij de stoot heeft gegeven tot het omvangrijke poëtica-onderzoek van moderne, twintigste-eeuwse Nederlandse schrijvers, met name dichters en schrijvers uit het Interbellum. (Ik denk aan de dissertaties die er sindsdien zijn verschenen over de poëtica van Nijhoff, Leopold, Van Ostaijen, Bordewijk, Vestdijk en Achterberg.)

Ik begrijp niet goed waarom Polman in de verantwoording van de opzet en uitgangspunten van haar onderzoek Oversteegen volledig negeert, en waarom zij hem pas regelmatig gaat

aanhalen als zij, na 290 bladzijden, haar conclusie heeft bereikt. Dit verwondert mij temeer, aangezien Polman Oversteegen als het ware gekruist heeft. Het lijkt haast wel of zij dit niet helemaal beseft heeft. Laat ik uitleggen wat ik bedoel.

Oversteegens befaamde studie verscheen in 1969. Hij moet er jaren aan gewerkt hebben, en hij zal er dus al wel aan bezig zijn geweest, toen hij aan het tijdschrift *Merlyn* werkte. Polman weet natuurlijk — en haar eerste promotor, Kees Fens, weet het nog veel beter — dat *Merlyn* nu juist wilde afrekenen met de soort literaire kritiek waarvan Anton van Duinkerken en een aantal van zijn generatiegenoten de verpersoonlijking waren: literaire kritiek vanuit het hart, religieus, nihilistisch of communistisch, in ieder geval literaire kritiek waar de criticus mee viel of stond, waarmee hij als het ware zijn lot verbonden had. *Merlyn* nu objectiverde dit alles. Het feit dat Oversteegen het woord 'literaire ideologieën' gebruikt, spreekt in dit verband duidelijke taal. Daarmee geeft hij aan dat deze voor hem passé zijn. Samen met de andere twee merlinisten heeft Oversteegen in de jaren zestig met geweld de stop getrokken uit de hogedrukpan die decennialang gekenmerkt was door 'literaire ideologieën'. Dat wil zeggen door zowel de passies als de geborneerdheid die aan ideologieën eigen zijn. In Oversteegens *Vorm of vent* staat dan ook de canon van de zogezegd autonome, ongebonden poëtica in het centrum (van Tachtig tot en met Forum). Wie er buitenliteraire literatuuropvattingen op nahield, zoals Van Duinkerken, belandde bij Oversteegen in een weinig benijdenswaardige restgroep, in het hoofdstuk 'Standpunten en getuigenissen' namelijk, dat als het ware de bezemwagen van het boek is. Exit de socialisten, exit de protestanten, exit ook de katholieken, onder wie Van Duinkerken.

Zo gaat dat. Literatuurgeschiedenis is mensenwerk, wordt onder andere bepaald door de tijdgeest en is niet vrij van ideologieën. Om in het licht van de toenmalige tijdgeest begrijpelijke redenen zette Oversteegen Van Duinkerken in de marge. Hoezeer dit een nieuwe literaire ideologie was, bleek wel hieruit, dat er toen — in 1969 dus — geen katholiek meer over was die daartegen kon, wilde of durfde protesteren. Sindsdien zijn er dan ook weinig woorden meer aan Van Duinkerken en zijn literatuuropvattingen besteed.

Was dat terecht? Was dat ongerechtvaardigd? Is het kind Van Duinkerken toen met het badwater van de verzuiling weggegooid? Of mogen we — integendeel — achteraf juist blij zijn dat we dertig jaar geleden zo gemakkelijk verlost zijn van wat W. F. Hermans 'de Brontosaurus uit Vaticaanstad' placht te noemen? Interessante vragen, naar mijn idee. Zijn die nooit bij Mariëlle Polman opgekomen? In haar proefschrift is er weinig van te merken.

Toch is wat zij in haar dissertatie gedaan heeft, het omgekeerde van wat Oversteegen deed. Polman heeft Van Duinkerken namelijk weer midden op het podium geplaatst. Hij staat bij haar regelrecht in het literatuurhistorische zonnetje. Al zijn meningen, *mentions* en voorbehouden loopt zij geduldig na. Bij haar onderzoek spelen andere schrijvers, dichters of critici slechts een rol voorzover dat nodig is om Van Duinkerken uit de verf te laten komen.

Maar waarom, vraag ik mij af? Wat heeft Polman ermee voor haar studie zo clean in te richten? Een moment is het bij me opgekomen dat Polman polemische bedoelingen had. Dat zij Van Duinkerken's combinatie van literaire en buitenliteraire opvattingen zo zonder context of eigen commentaar heeft neergezet, omdat zij vindt dat deze 'hersteld' moet worden. Toch is ook dat duidelijk niet het geval. Gelukkig maar, zou ik zeggen, hoewel ik er meteen aan toe moet voegen dat zo'n standpunt wel origineel zou zijn. Juist daarom klemt de vraag: kun je een ideologisch en literair-historisch zo beladen figuur als Van Duinkerken eigenlijk wel belichten zonder kritische vragen te stellen? Kun je zo'n totem eigenlijk wel belichten zonder er, na te hebben geïnventariseerd, ook wat mee te dóen: hem te interpreteren, te duiden, te verdedigen voor mijn part, te veroordelen eventueel, hoe dan ook. Is deze spin in het web van de katholieke literaire zuil wel interessant genoeg, wanneer je hem helemaal op eigen pootjes zet, zoals Pol-

man doet? Zij opent haar studie weliswaar met een cultuurhistorisch hoofdstuk, maar dat betreft alleen de opkomst van de literator Van Duinkerken in de jaren twintig. Waarom laat zij het cultuurhistorisch afweten, na de oorlog, in de jaren zestig, wanneer deze 'wijnwaterreus' (dixit W. F. Hermans) op een haast achteloze wijze geveld wordt? Geveld, heus niet door heidenen als Hermans of Oversteegen, maar door de tijdgeest, door iedereen dus eigenlijk, inclusief de post-sixties katholieken. Een confrontatie met Oversteegen had Polman alle gelegenheid geboden Van Duinkerken definitief zijn plaats toe te wijzen.

2 Behalve kritiek op de werkwijze heb ik nog enkele kanttekeningen bij het proefschrift, a In haar onderzoek tracht Polman uit de kritische geschriften van Van Duinkerken uit de periode 1927-1952 diens literatuuroppvatting te destilleren. Mijn kanttekening betreft het feit dat Polman geen enkele periodisering in het corpus aanbrengt. Zij gebruikt alle recensies van Van Duinkerken uit de genoemde periode kris kras door elkaar. Inspectie van de voetnoten bij de hoofdstukken III, IV en V laat dat duidelijk zien. Ik vraag mij af of het niet beter was geweest om onderscheid aan te brengen tussen de recensies uit de periode voor en na de oorlog. Met betrekking tot een figuur als Van Duinkerken is de Tweede Wereldoorlog als een gewichtige cesuur te beschouwen, zowel in literair- als cultuur-historisch opzicht. Voor de oorlog behoorde hij tot een van de literaire circuits van de literaire 'jongeren', die allen onder de Eerste Wereldoorlog waren opgegroeid en die in het woelige maar repressieve Interbellum qualitate qua een subversieve positie en marge innamen, van welke denominatie of stroming ze ook waren. Vanuit de tijdschriften attaqueerden deze 'jongeren' de gevestigde orde, ieder naar hun eigen bereik: de jong-katholieke schrijvers namen het katholieke establishment en de niet-katholieke wereld onder vuur; de jong-protestantse schrijvers het gereformeerde establishment en de niet-gereformeerde wereld; de ongebonden schrijvers de protestantse, katholieke en socialistische collega's en het establishment überhaupt. En zo verder.

Voor de oorlog verdedigden onder andere jong-katholieken rond het literair tijdschrift *De gemeenschap* standpunten op sociaal, economisch, politiek en cultureel gebied die convergeerden met die van kunstenaars en intellectuelen uit andere zuilen of uit het ongebonden circuit. Een aantal van deze ideeën, die in de vooroorlogse tijdschriften waren uitgedacht, werden na de oorlog bovengronds verwerkelijkt (men denke aan de zogenaamde doorbraak-ideeën van personalistisch-socialistische snit, die voor een gedeelte in de naoorlogse rooms-rode coalitie gerealiseerd werden). Na de oorlog behoorde onder andere zo iemand als Van Duinkerken ineens tot het establishment, zij het dat dit een relatief dynamisch doorbraak-establishment was. In tegenstelling tot voor de oorlog bleek na de oorlog dat hij van lieverlee meer te verdedigen dan te vernieuwen had, zeker toen hij via het redacteurschap van *De Gids* en universitaire betrekkingen aan de universiteit van Leiden en academie van Maastricht op weg was naar zijn maatschappelijke eindbestemming: het hoogleraarschap te Nijmegen. Zijn positie is na de oorlog dus veel behoudender.

Zou het niet zo zijn dat Polman een fout maakt door Van Duinkerken's literaire opinies — die immers altijd sterk ethisch en ideologisch gekleurd zijn — uit laten we zeggen 1927 op identieke wijze te behandelen als die uit laten we zeggen 1951? Is het, gegeven de zojuist gereleveerde wijziging van omstandigheden en posities, wel verstandig om Van Duinkerken's meningen in confrontatie met Interbellumauteurs als Ter Braak, Du Perron, Slauerhoff of Marsman over één kam te scheren met die welke hij formuleert in confrontatie met de naoorlogse letterkundigen als de Vijftigers en Reve, Hermans en Blaman?

Ter verduidelijking van het verschil tussen, voor en na de oorlog teken ik hierbij nog het volgende aan: voor de oorlog bestond er geen overheidsbeleid op het gebied van cultuur, en zeker niet op het gebied van de literatuur. Literatoren knokten hun geschillen onderling uit. En in de Interbellumliteratuur bestond geen rechter. Er bestond wel een hoge mate van zelfcensuur

binnen de literaire zuilen en met betrekking tot de meningsverschillen tussen verzuilde en ongebonden literatoren bestond het gewone literaire vuistrecht van de polemiek (zoals iussen Ter Braak en Van Duinkerken, Du Perron en Coster, Engelman en Kuyle etc). Na de oorlog was in de literatuur de verzuiling plotsklaps weggefallen. Als gevolg hiervan was het literair platform voor verzuild protest en verzuilde censuur weggefallen, maar was er tevens iets anders voor in de plaats gekomen: de overheid die zich sinds het aantreden van de eerste minister van cultuur, G. van der Leeuw, verantwoordelijk voelde, niet alleen voor de subsidiëring, maar ook voor de normen in de literatuur. Uit het Interbellum kan ik mij geen literaire processen voor de geest halen, na de oorlog echter zijn ze maar al te bekend en het is tot tweemaal toe dat vanuit *De Tijd* om rechterlijk optreden jegens Willem Frederik Hermans word geroepen. Later worden vanuit het SGP parlementaire vragen gesteld en gerechtelijke stappen ondernomen tegen Reve. Dit demonstreert dat de verhouding tussen schrijver en publieke moraal na 1945 gewijzigd was.

b Als ik de paragraaf lees over de 'voorbehouden' die Van Duinkerken ten aanzien van boeken maakte jegens zijn publiek, dan is het mij vreemd te moede. Nu ben ik heel wat ouder dan Polman, zó oud zelfs dat ik het staartje van de verzuiling nog heb meegemaakt. Misschien is het daardoor dat mij, bij het lezen van de 88 titels waarover Van Duinkerken zijn banvloek slingerde, alsnog het kippenvel over de ruggengraat loopt. Op pagina 287 van Polmans studie staat bijvoorbeeld wat Van Duinkerken schreef toen hij in een 'stapel'-recensie uit 1939 *Het vergeten gezicht* van Albert Helman, *Sint Sebastiaan* van Simon Vestdijk en *Het kind en Houtekiet* van Walschap besprak. Hij veege deze boeken van tafel (en plaatste zodoende zijn voorbehoud voor lectuur door katholieken) met de woorden: 'De literatuur zou niets gemist hebben, als geen van deze boeken ware geschreven'. Als ik dit lees, dan scheelt het weinig of ik word alsnog nijdig. Wat is dit voor een toon? vraag ik mij dan af. En vervolgens: hoeveel moet er niet gebeurd zijn in de korte tijd sinds 1951, zodanig dat de vanzelfsprekende wijze waarop deze recensent zijn publiek bevaderde, inmiddels onherkenbaar ouderwets aandoet? Polman behoudt een grote kalmte bij dit alles. Ik geef graag toe dat dit wel zo wetenschappelijk is dan bijna nijdig worden, maar aan de andere kant kun je je afvragen of het hele verschijnsel van Van Duinkerken voorbehoud-praktijk niet op zijn minst enige cultuur-historische toelichting behoeft. Doordat Polman dit opmerkelijke moralisme vlakweg meeneemt in de inventarisatie van Van Duinkerken recensentschap, verliest het zijn betekenis, terwijl er een interessant verschijnsel van te maken was geweest wanneer zij er het cultuurhistorische reliëf aan had gegeven dat het verdient. Bovendien loopt Polman nu ongewild het gevaar dat men zal denken dat het onderwerp van haar studie een bekrompen recensent is geweest. Hetzelfde geldt voor wat Van Duinkerken als belangrijke literaire normen hanteerde: gezond verstand, hartelijkheid en humor. En het geldt ook voor wie bij hem de top van de literaire canon vormen, namelijk Anton Coolen, Godfried Bomans, Kees Meekel en Jos Panhuijsen, auteurs van wie — met alle verschuldigde respect — inmiddels kan worden vastgesteld dat zij zoal niet volkomen vergeten, dan toch wel geheel uit de canon zijn gevallen.

c Als je de literaire normen 'gezond verstand', 'hartelijkheid' en 'humor' hanteert, zoals Van Duinkerken doet, is het dan niet zo dat 99% van alles dat tot de literaire canon behoort, buiten beeld valt? Wat te denken van Cervantes, Shakespeare of Flaubert? Wat van alle antieke tragedies? Wat van Baudelaire, Rimbaud, Kloos, Leopold en Nijhoff? Hartelijkheid en gezond verstand zijn in de wereld van deze schrijvers meestal op pijnlijke wijze afwezig, al is humor er nogal eens te vinden. Wat te denken van Hamlet, om eens wat te noemen? Als bij dit stuk het doek valt, is het toneel alleen nog maar bezaaid met lijken. Weinig hartelijk, verstandig of humoristisch, zou ik zeggen. Toch is dit het beroemdste toneelstuk uit de wereldgeschiedenis! Als je literatuur tegemoet treedt met Van Duinkerken normen, dan wordt de situatie dus wel

erg curieus. Hoe is het dan immers met je gesteld? Ben je dan een rots in de culturele branding van tegen de beschaving opstuwende aberraties? Of lijd je dan veeleer aan een vorm van hardhorendheid die je doof maakt voor schrijvers en dichters die 'de ruimte van het volledige leven tot uitdrukking brengen', om met Lucebert te spreken? Of ben je dan gewoon bekrompen? Ik kom tot mijn conclusie. De normen en praktijk van de criticus Van Duinkerken zijn door Mariëlle Polman vakkundig geïnventariseerd. Daarvoor heb ik alle lof. Maar de lectuur van haar bewonderenswaardig nauwgezette proefschrift roept een aantal vragen op die de inventarisatie te boven gaan en die te belangrijk zijn om niet te beantwoorden.

Deze 'wijwaterreus' verdient naar mijn opvatting meer dan bijgezet te worden. Hem moet ook de maat worden genomen. Polman heeft nu een monument voor hem opgericht, zeker, maar ik zou willen weten welk formaat en gewicht dit monument nu eigenlijk heeft. Ik zou met andere woorden willen weten of het van piepschuim, hout, brons, zilver of goud is, en op welke plein van de republiek der Nederlandse letteren het geplaatst dient te worden.

Ook dit dient te geschieden aan de KUN. Deze instelling is het aan haar ontstaansgeschiedenis verplicht. Of hangt Van Duinkerken portret daar soms voor niemandal in de professorenkamer?

Wilbert Smulders

H. W. van den Doel, *Afscheid van Indië. De val van het Nederlandse imperium in Azië* (Amsterdam: Prometheus, 2000, 419 blz., f47,50, ISBN 90 5333 888 8).

Waarom verliep de dekolonisatie van Nederlands-Indië zo moeizaam. Dat is de kernvraag van dit overzichtswerk waarmee Van den Doel in de sporen treedt van C. Smit (*De liquidatie van een imperium* uit 1962) en L. de Jong (Deel XII van diens *Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, 1988). Van den Doel baseert zich bijna uitsluitend op de vele deelstudies die sinds de jaren zeventig over de strijd met de Republiek Indonesië zijn verschenen en de onvolprezen twintigdelige bronnenuitgave over de Nederlands-Indonesische betrekkingen in de jaren 1945-1950. Ingewijden zullen in dit boek dan ook geen nieuwe vondsten aantreffen. Het ontleent zijn kracht aan de scherpe analyses, heldere synthese en de compacte weergave van de ontwikkelingen, al moet daarvoor helaas ook een onooglijk klein lettertype soelaas bieden.

De centrale stelling van Van den Doel is dat bovenal het besef een roeping te moeten vervullen in de Indonesische archipel een 'achtenswaardig' Nederlands afscheid in de weg stond. De wortels van dit roepingsbesef zoekt hij uiteraard bij de ethische politiek. Rond 1900 stelde Nederland zich tot doel de bevolking te ontwikkelen door de opbouw van een moderne koloniale staat, bestuurd met behulp van een westers geschoolde inheemse elite, die op den duur zelfbestuur kon worden gegund, maar blijvende banden met Nederland zou behoeven. Vanaf 1920 koos Nederland voor een conservatievere koers. Het bouwde aan een autocratische staat waarbij het de traditionele inheemse bestuurselite als bondgenoot koos en de westers geschoolde Indonesiërs, product van de ethische politiek, buitensloot. Met het cultuurrelativisme als legitimatie was er zo tot in lengte van dagen voor Nederland een plicht in de archipel weggelegd. Deze koloniale ideologie was na de Pacificoorlog nog springlevend. De koloniale staat niet. Van den Doel beklemtoont dat zij al voor 1942 een fragiele constructie was. De Japanse bezetting was slechts de katalysator voor de onvermijdelijke explosie in augustus 1945. De westers geschoolde nationalistische beweging, de oude inheemse bestuursaristocratie en vele islamleiders sloten zich, opgestuwd door de revolutionaire jeugd, op Java en Sumatra aaneen in hun streven naar een onafhankelijk Indonesië.